

dc_105_10

AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS
TÉZISEI

Horn Ildikó

A hatalom pillérei

A politikai elit az Erdélyi Fejedelemség
megszilárdulásának korszakában (1556–1588)

Budapest 2012

I. A célkitűzés

Értekezésemben az Erdélyi Fejedelemség 16. századi történetét meghatározó két uralkodó, Szapolyai János Zsigmond és Báthory István politikai elitjét rekonstruáltam és elemeztem komplex, interdiszciplináris módszerekkel. Az elit rekonstrukciója mellett arra törekedtem, hogy felrajzoljam kapcsolati hálóját, egyrészt a rokoni kötelékek, másrészt az egyéb érdekszövetségek felől. Mivel az erdélyi elit sokkal szűkebb, ugyanakkor jóval nyitottabb, mint a magyar, így a rokoni kapcsolatrendszer alakulása, a családi stratégiák is sokkal mélyebbre ható következményekkel jártak. Azt is vizsgálni kívántam, hogy a vérségi kapcsolatok az előnyökön túl jelenthettek-e hátrányokat. A kirajzolódó elitcsoportok meghatározása után a törésvonalak kutatására koncentráltam, arra, hogy a különböző politikai elképzelések, a hatalmi rivalizálás és a birtokperек miatti konfrontációk mikor, milyen pártokba rendezték az elitet. A különböző csoportok egymáshoz való viszonyának, belső dinamikájának elemzésén túl lehetőség nyílt a korabeli elit konfliktuskezelő, problémamegoldó képességeinek és eszközeinek a feltérképezésére is.

A kedvezőtlen forráslehetőségek ellenére is fontos volt egy-egy jelentős idősíkban az elit korfáját rekonstruálni és megvizsgálni. Ez alapján lehet eldönteni, hogy vannak-e számottevő eltérések különböző időszakok vezető rétegeinek az átlagéletkora között és ha igen, az életkor befolyásolja-e a döntés mechanizmusát és minőségét. Az életkorok vizsgálata arra a kérdésre is választ adhatott, hogy a különböző társadalmi rétegekből származó politikusok esetében kimutatható-e szignifikánsan meghatározható különbség abban, hogy hány évesen nyertek el egy-egy pozíciót.

A származásnak, családi háttérnek ugyancsak kiemelt figyelmet szenteltem, hogy képet kaphassak az elitcirkulációról és a mobilitásról, az elit nyitottságáról vagy zártságáról. A mobilitás olyan további izgalmas kérdésekhez vezet, mint például az elitbe való belépésnek, a hatalomra kerülés módjainak, a régi és az új elit kapcsolatának a vizsgálata. Az integrálódás problémáját két szinten kutattam: a jelen pillanatában, vagyis hogy az elitbe belépő hogyan tudja magát elfogadtatni, milyen csoportokhoz tud kapcsolódni és milyen kompetenciákra tesz szert. A másik szintet a hosszú távú bennmaradás jelentette: vajon egyszemélyes karrierokról kell beszélünk, vagy pedig a második-harmadik generációnak is lehetősége nyílik megkapaszkodni és végül úgynevezett „régii” családdá válni. A heterogén elitek elemzésekor figyelmet kell szentelni a presztízs és vagyonbeli különbségeknek, amit tovább súlyosbít az újak kapcsolati tőkéjének a hiánya vagy szűkössége.

A felekezeti hovatartozást is bevontam az elemzésbe, mert egy sokvallású ország elitjében, különösen ebben a még képlékeny, forrongó időszakban érdemes figyelni és vizsgálni azt, hogy az illető vallása gyakorol-e bármilyen hatást személyes karrierjére. Ahol erre lehetőség nyílt, bevontam a vizsgálatba a képzettségre vonatkozó adatokat is. Ezzel arra szerettem volna választ kapni, hogy a különböző képzettségi szintek, vagy, ahogy ma korszerűen megfogalmazzák, a tudástőke megléte vagy hiánya hogyan befolyásolta a személyes pályafutásokat, lehetséges volt-e ezáltal kompenzálni a származásból fakadó hátrányokat.

A kapcsolati háló megrajzolása és az elitstruktúra elemzése mellett az elit sorsát és fejlődését meghatározó egyéb tényezőkre összpontosítottam: 1. az uralkodó személyiségére 2. Az udvar belső feszültségeire 3. Az udvar külső kapcsolataira. Ezek során nagy hangsúlyt kívántam fektetni a felek érdekérvényesítő képességeire, a krízishelyzetekben követett magatartásformákra, és a politikai, társadalmi változásokban való szerepvállalásukra.

II. A megvalósítás módszere és forrásbázisa

A 16. századi erdélyi elite vonatkozó vizsgálat első, legfontosabb lépéseként ki kellett jelölnöm a kutatás idő- és térbeli határait, és meg kellett fogalmaznom, hogy mit tekintek elitnek. Mivel a kormányzó elitet és a hivatali pozíciókban nem lévő főnemeseket akartam együttesen vizsgálni, definiálnom kellett a főnemesség fogalmát és meg kellett állapítanom, hogy milyen politikai, katonai, igazgatási tisztségek viselői tartoztak ide. A kritériumrendszer felállítása után, a konkrét személyeket összegyűjtve, rekonstruálnom kellett a politikai elitet. Ez a gyűjtés képezte a további vizsgálat tárgyát. A rekonstruáláshoz és az elemzéshez készítettem egy adatbázist, amely demográfiai és archontológiai kategóriákat egyaránt tartalmazott: az életkorra, képzettségre, a viselt tisztségekre, vallásra, házastársra, a társadalmi státuszra és a származásra gyűjtöttem adatokat.

Mivel a vizsgálat egy történeti elit kutatására és elemzésére irányult, a kvantitatív módszertant alkalmaztam, elsősorban Pareto, Mosca, Wright Mills, Putman, Dogan és Higley elméletei alapján. Sokat tanultam a 20. századra vonatkozó magyar történeti elitkutatások (Vida István, Sipos Péter, Gergely Jenő, Gyáni Gábor, Kövér György és mások) eredményeiből, valamint a Kovách Imre által szerkesztett *Elitek a válság korában* című tanulmánykötetből. Emellett Trócsányi Zsolt kormányzattörténeti munkásságából merítettem, és a Péter Katalin, illetve az R. Várkonyi Ágnes vezette kutatócsoportokban szerzett

tapasztalataimra, valamint a Nádasdy-projekt módszertani eredményeire alapoztam. Az elitkutatás iránt pedig még Fügedi Erik és Engel Pál úttörő jellegű írásai keltették fel az érdeklődésemet.

A kora újkori nemzetközi elitkutatásokban még mindig meghatározó Lawrence Stone munkássága és a körülötte kialakuló, máig húzódnó történészvita, amiből sokat profitáltam. Emellett az újabb irányzatokat, elsősorban az udvar-, a klientúra- és a hálózatkutatás új szempontjait igyekeztem áttemelni a saját vizsgálataimba. Adataim feldolgozásában, ahol ezt a vonatkozó szakirodalom és a források lehetővé tették, a komparatív és interdiszciplináris módszerek következetes alkalmazására törekedtem. Eredményeimet a szöveges értékelés mellett informatív grafikonok, diagramok és táblázatok segítségével ábrázoltam.

Az anyaggyűjtést meghatározta, hogy a kora újkori elitkutatásban létfontosságú archontológiai és genealógiai segédletek az Erdélyi Fejedelemségre vonatkozóan többnyire hiányoznak. Emiatt ilyen irányú levéltári kutatásokat is kellett végezniem. A genealógia terén elsősorban a végrendeletek, családi naplók, feljegyzések, esküvői és temetési meghívók adatai segítettek, az archontológiában pedig a fennmaradt erdélyi Királyi Könyvek. Ez utóbbiak jól demonstrálják minden Erdély kutató legnagyobb problémáját, a korabeli forrásanyag nagymérvű pusztulását. János Zsigmond Királyi Könyveiből mindössze az 1569/70-es kötet és egy korábbi kis töredék maradt meg. Báthory Kristóf esetében hasonló a helyzet, a Báthory István-kori kötetek mind elvesztek, csak az 1580-as évek közepétől javul a helyzet.

Levéltári kutatásaimnak két fő bázisát Budapesten és Kolozsváron alakítottam ki. A Magyar Országos Levéltár magyar kamarai irataiban és különösen az F szekció erdélyi kormányhatósági anyagában, valamint különböző családi levéltárakban (Rhédey, Bethlen, Teleki, Csáky, Zichy, Nádasdy, Esterházy, Thurzó stb.) gyűjtöttem anyagot. Kolozsváron a Jósika, a Haller, a Kászoni Bornemisza, a Kemény, a keresdi Bethlen, a cegei Wass, a Béldi, a Lázár, a Mikó-Rhédey és a más családi levéltárakban dolgoztam. Emellett bécsi, és lengyel levéltári kutatásaim is sok új ismerethez juttattak.

III. Az elvégzett munka eredményei

Az értekezés jelentősége részben a témaválasztásra és a vizsgálat módszereire vezethető vissza. Munkám az első kísérlet arra, hogy az Erdélyi Fejedelemség egy adott kor-

szakának az elitjét a maga teljességében rekonstruálja és elemezze, pedig Kubinyi András már az 1990-es évek elején felhívta a figyelmet arra, hogy jóformán semmit nem tudunk az erdélyi elitről, ami történetírásunk nagy adóssága. A korszak történetéről készült műveket sokáig a fejedelmközpontú kutatás és az eseménytörténetet követő, illetve strukturális gondolkodásmód jellemezte. Ezeknek az irányzatoknak továbbra is megvan a létjogosultságuk, hiszen az erdélyi fejedelmek nagy többségéről a mai napig nem készült korszerű, új szemléletű biográfia és a politikátörténet területén is vannak még feltáratlan, megoldatlan kérdések. Magyarországon elsősorban R. Várkonyi Ágnes, Péter Katalin, Kubinyi András és Barta Gábor kutatásai, Erdélyben pedig Egyed Ákos mellett főként Jakó Zsigmond és tanítványainak első nemzedéke, Kovács András, Sipos Gábor munkássága tette lehetővé, hogy az 1990-es évektől folyamatosan jelentkező történészgenerációk újabb kutatóárkokat nyithattak. Fontos társadalomtörténeti kutatások indultak a fejedelmkori politikai és a városi elitre vonatkozóan, és új lendületet kaptak a kormányzat- és intézménytörténeti vizsgálatok is. A pozitív fejlemények ellenére a politikai elit kutatása ma még esetlegesnek mondható. A vizsgálatok általában az elit egy-egy tagjára, vagy szűk csoportjára irányulnak. Ezek a munkák már mind a modern történész eszköztárával és kérdésfelvetésével, de még nem kifejezetten az elitkutatás szándékával és módszertana szerint készültek. Értekezésem tehát ebből a szempontból tekintve úttörő jellegű vállalkozásnak tekinthető.

A disszertáció másik jelentős eredményét a János Zsigmond és Báthory István korabeli elit sikeres rekonstrukciója adja. A rekonstrukciónak több rétege van: egyrészt számos olyan, a korszakban meghatározó szerepet játszó politikus kerülhet be először a kutatói, majd a történeti köztudatba, akiknek maximum eddig csak a nevét ismertük. Az egyének mellett érdekcsoportokat és ezek változásait is meg tudtam mutatni, magyarázatot találva arra, hogy ezek a csoportok milyen politikai elképzelések és személyes érdekek mentén rendeződtek össze, vagy éppen bomlottak fel.

Az eredmények közé sorolom az elit rekonstrukciójához készített segédanyagomat, a nemesi adattárat, amely mintegy száz politikus legfontosabb adatait tartalmazza. Ez a disszertációtól elválasztva, önmagában is jelentős előrelépés az erdélyi archontológia terén és más kutatóknak is alapvető segédanyagul szolgálhat.

Vizsgálataimban fontos helyet foglalt el a két uralkodó személyiségének feltérképezése. Úgy gondolom, hogy mindkettőjükéről sikeres jellemrajzot készítettem és valós személyiségjegyeik mellett, a gondosan kialakított uralkodói imázsuk fő vonásait és a mögöttük megbújó rejtett szándékokat is meg tudtam mutatni. Ez különösen a sokkal kevésbé ismert, vagy még inkább félreismert János Zsigmond esetében volt fontos. Reményeim

szerint a köztudatban élő jóindulatú, művelt, de akaratgyenge és beteges fejedelem képe helyett az általam megrajzolt, sokkal árnyaltabb megítélés talál majd elfogadottságra.

Fontos eredményeim között tartom számon, hogy felderítettem János Zsigmond eddig kevésbé ismert rokoni körét, és ki tudtam mutatni mind az uralkodó személyiségfejlődésére, mind pedig az erdélyi belpolitikai életre gyakorolt hatását. A két uralkodó összehasonlításakor nemcsak a János Zsigmond és Báthory István személyisége közti különbségeket, hanem az elitfelfogásuk és elitteremtő módszereik közötti eltéréseket is meg tudtam mutatni. Különösen izgalmas eredményeket hozott János Zsigmond és Báthory István jutalmazási és büntetési gyakorlatának az összehasonlítása.

János Zsigmond személyes vagyonára és hagyatékára vonatkozóan eddig csak végrendelete volt ismert, amelyet Heckenast Gusztáv publikált svédországi másolatból. Kutatásom során a hagyatéki lajstromokra is rátaláltam, amelynek néhány, a disszertáció szempontjából fontos darabjára, a flandriai kárpitgyűjteményre utaltam is. Az anyag teljes feltárása hosszabb lengyelországi és heidelbergi kutatásokat igényel még, viszont döntő jelentőségű lesz a fejedelmi vagyonról, az udvari reprezentációról és az erdélyi anyagi kultúráról meglévő ismereteink bővítésében.

Az 1571 előtti korszakról alkotott ismereteinket nagymértékben bővíti Bekes Gáspár és a Báthory fivérek kapcsolati hálójának pontos feltérképezése, és az ebben bekövetkezett változások elemzése. Az udvar szerepével kapcsolatban azt tapasztaltam, hogy hullámzó szerepet töltött be a politikai elit alakulásában és életében. János Zsigmond korában a fejedelem preferenciái és a szűk elitjéhez való viszonyulása miatt az udvar rendkívül felértékelődött, és számos belső konfliktusnak volt kiindulópontja. Báthory István esetében viszont éppen az uralkodó tartós távolléte jelentette a problémát: 1581 után az udvar egy időre el is veszítette valós funkcióját.

Azt tapasztaltam, hogy mindkét uralkodó jelentős elitcserét hajtott végre, amelyben inkább az a sajátos, hogy erre többször is rákényszerültek. Maga az elit nyitott volt, különösen a vizsgálati korszak első felében, amikor a török elől menekülő magyar és horvát nemesek nagy számban igyekeztek új otthonra lelni a fejedelemségben. A beáramlás az uralkodónak nagyobb játékteret, a régi főnemességnek pedig komoly konkurenciát teremtett. Maga a régi főnemesség nem volt befogadó, ezt házassági gyakorlatuk is jól mutatta. Azoknak a kívülről érkező politikusoknak volt elsősorban esélyük a teljes integrációra, akik eleve magas státuszúak voltak, vagy hosszabb sikeres erdélyi pályafutás után jutottak el az elitbe. A bekerüléshez két rövid időszakot kivéve, amikor a lojalitás volt a döntő, alapvetően valamilyen plusz szaktudás kellett, elsősorban a külföldön szerzett tudásanyag,

a peregrináció, vagy a katonai tapasztalat nyújtott jelentős előnyöket. A különleges szaktudással rendelkezők viszonylag gyorsan viszonylag magas posztokra kerültek az erdélyi politikai életben. Az uralkodóhoz kifejezetten jó kapcsolat fűzte őket, azonban komoly hátrányt kellett ledolgozniuk az anyagi és a kapcsolati tőkéjük hiánya miatt a régi elittel szemben. A hosszú távú bennmaradást vizsgálva az az eredmény született, hogy az új elit rendkívül sérülékeny a konfliktushelyzetekben. Sok volt az egygenerációs karrier, illetve a második generációban bekövetkező kihullás. Az új elittel kapcsolatos problémák összességének bemutatására kiváló lehetőséget nyújtott az erdélyi Hármastanács működése és tagjainak sorsa, amelyet hangsúlyosan elemeztem a disszertációban.

Az erdélyi politikatörténethez disszertációm csak áttételesen járul hozzá, de nem is ez volt a fő célkitűzésem. Eredményeim inkább a fejedelemség születése körüli vitakörbe hozhatnak új szempontokat. Az eddigi, 1541 és 1571 közé tett időszakot alapvetően a két határoló dátum fontossága jelölte ki „születési folyamatnak”. Szulejmán szultán döntése, valamint a speyeri egyezmény után Erdély állami létének nemzetközi elismerése valóban megkérdőjelezhetetlenül döntő momentum volt Erdély életében. Vizsgálati eredményeim azonban azt mutatják, hogy a belső fejlődést és az elit történetét tekintve az állam struktúrájának és vezető rétegének kialakulása, azaz az Erdélyi Fejedelemség megszilárdulása, az 1558–1588 közti három évtizedre tehető.

IV. Az értekezés témakörében született publikációk

Könyvek:

- Mozaic premodern.: Studii de istorie premodernă. Cluj-Napoca: Argonaut, 2011. 209. p.
- Andrzej Batory. Warsaw: Neriton, 2010. 326 p.
- Koronás fejedelem. Bocskai István és kora. (G. Etényi Nórával és Szabó Péterrel) Generálpres Kiadó. Bp. 2006. 248. p.
- A könnyező krokodil: Jagelló Anna és Báthory István házassága. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2007. 187 p. (Múltidéző-zsebkönyvtár)
- Hit és hatalom: Az erdélyi unitárius nemesség 16. századi története. Budapest: Balassi Kiadó, 2009. 336 p.
- Báthory András. Új Mandátum Könyvkiadó. Bp., 2002. 262. p. (Post scriptum – Életrajzi monográfiák 3.)

Forráskiadvány:

Menyegzőre hívogató levelek a 16. századi Erdélyből. (Kreutzer Andreával és Szabó András Péterrel) Budapest: ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola, 2005. 249 p. (TDI könyvek; 2.)

Szerkesztett kötetek:

Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai. (G. Etényi Nórával) Bp. L'Harmattan–Transylvania Emlékeiért Tud. Egyes., 2010. 377. p.

Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban. szerk. G. Etényi Nóra és Horn Ildikó; L'Harmattan és Transylvania Emlékeiért Tud. Egyes., cop. 2008. 464 p.

„Idővel paloták ...” Magyar udvari kultúra a 16-17. században. szerk. (G. Etényi Nórával) Bp. Balassi, 2005. 660, [4] p., VII t.

Tanulmányok:

Konfessionalitaet und vorgetauschte Religion In: Krisztián Csaplár-Degovics, István Fazekas (ed.) Geteilt Vereint: Beiträge zur Geschichte des Königreichs Ungarn in der Frühneuzeit (16.-18. Jahrhundert) Berlin: Osteuropa-Zentrum Berlin, 2011. pp. 280-302.

Quis custodiet ipsos custodes? In: Toader Nicoara (szerk.) Discipline sociale și modernizare Cluj-Napoca: Argonaut, 2011. pp. 21-27.

Felekezeti és vallási szimuláció. In: G. Etényi Nóra, Horn Ildikó (szerk.) Színlelés és rejtőzködés: A kora újkori magyar politika szerepjátékai. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2010. pp. 125-139.

Báthory Kristóf uralmi rendszere. In: Pál Judit, Sipos Gábor (szerk.) Emlékkönyv Egyed Ákos születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 2010. pp. 143-148.

A főnemesi iskoláztatás változásai az Erdélyi Fejedelemségben. Barokk. Történelemirodalom-művészet Különszám:(-) pp. 109-124. (2010)

Nyelvtanulás - nyelvtudás az Erdélyi Fejedelemségben. Történelmi Szemle 51:(1) pp. 45-58. (2009)

Magyar végvári tisztek erdélyi karrierlehetőségei a 16. század második felében. In: Veres Gábor, Berecz Máttyás (szerk.) Hagyomány és megújulás: Életpályák és társadalmi mobilitás a végváriak körében. Eger: Heves Megyei Múzeumi Szervezet - Dobó István Vármúzeum, 2008. pp. 99-114. (Studia Agriensia; 27.)

Învățarea și cunoașterea limbilor străine în principatul transilvaniei. Studia Universitatis Babeș Bolyai Historia -(2) pp. 127-142. (2008)

Bocskai István a Báthoryak udvarában. Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio philosophica tom XIII:(fasc 2) pp. 47-56. (2008)

Bethlen Györgyhez és Károlyi Klárához intézett levelek (1558-1574) Lymbus - Magyar-ságtudományi Forrásközlemények -:(-) pp. 7-42. (2008)

- Báthory István uralkodói portréja. In: G Etényi Nóra, Horn Ildikó (szerk.) *Portré és imázs: Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*. Budapest: L'Harmattan : Transylvania Emlékeiért Tud. Egyes., 2008. pp. 363-400.
- Báthory András és Boldizsár barczewoi síremléke. In: Krász L, Oborni T (szerk.) *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2008. pp. 37-48.
- A Hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története. (Balogh Judittal) *Századok* 142:(4) pp. 849-896. (2008)
- Nemesasszonyok végrendelkezési szokásai az Erdélyi Fejedelemségben. In: Erdélyi G, Tusor P (szerk.) *Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára*. CD-ROM. Budapest: MTA Történettudományi Intézet, 2007. pp. 325-345.
- János Zsigmond lengyel tanácsosa, Stanislas Nieżowski (1520 k.–1573) In: Jankovics József, Császtvay Tünde, Csörsz Rumen István, Szabó G Zoltán. „Nem súlyed az emberiség!”...: *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*. Budapest: MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007. pp. 1387-1392.
- Forme de distracție ale aristocrației maghiare în epoca modernă timpurie. *Caiete de Antropologie Istorică* VI:(1-2.) pp. 45-56. (2007)
- Az erdélyi hármastanács kormányzata (1583-1585). *Századok* 140:(4) pp. 883-924. (2006)
- Politikusportrék János Zsigmond udvarából. In: Horn Ildikó (szerk.) *Tündérország útvesztői: Tanulmányok Erdély történelméhez*. Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar, 2005. pp. 9-87.
- Magyar jezsuiták levelei a czegei Wass-levéltárban. In: Horn Ildikó (szerk.) *Tündérország útvesztői: Tanulmányok Erdély történelméhez*. Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar, 2005. pp. 200-231.
- Gerendi János feljegyzése. In: Horn Ildikó (szerk.) *Tündérország útvesztői: Tanulmányok Erdély történelméhez*. Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar, 2005. pp. 120-124.
- Der ungarische Adel als Träger der Reformation in Siebenbürgen. In: Hg Volker Leppin, Ulrich A Wien (szerk.) *Konfessionsbildung und Konfessionskultur in Siebenbürgen in der Frühen Neuzeit*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2005. pp. 165-178.
- A hatalom pillérei: A Báthory-kori politikai elit kezdetei. In: G Etényi N, Horn I (szerk.) *Idővel paloták...: Magyar udvari kultúra a 16-17. században*. Budapest: Balassi Kiadó, 2005. pp. 259-275.
- Testamenty aristokratických žien v Sedmohradskom kniežatstve. In: Tünde Lengyelová (szerk.) *Žena a právo: Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004. pp. 126-141.
- Testamentele maghiare din Transilvania premodernă. *Caiete de Antropologie Istorică* III:(1-2 (5-6)) pp. 107-119. (2004)
- Gerendiek a kora újkorban. In: Pál Judit, Rüszt Fogarasi Enikő (szerk.) *Omăgiu profesorului Magyar András/ Magyar András Emlékkönyv: Studii de istorie modernă a Transilvaniei/Tanulmányok Erdély újkori történelméről*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2002. pp. 118-131.
- Orphans of noble birth. In: Péter K. *Beloved Children. History of aristocratic childhood in Hungary in the early modern age*. Budapest; New York: CEU Press, 2001. pp. 99-161.
- Le cercle de Farkas Kornis: Les stratégies des élites unitariennes (1575-1603). In: Mihály Balázs, Gizella Keserű (szerk.) *György Enyedi and central european unitarism in the 16-17th centuries* Budapest: Balassi Kiadó, 2000. pp. 89-97.

dc_105_10

Az unitárius elit stratégiái (1571-1603). Keresztény Magvető 105:(1-2.) pp. 28-34. (1999)

Ismeretlen temetési rendtartások a 16-17. századból. Irodalomtörténeti Közlemények 102:(5-6) pp. 760-772. (1998)